यर्थाद्दश्यते, सर्वं "वाक्यं सावधारणं भवतीति"न्यायात् उच्यते। क्रयनक्षत्रे क्रयः कार्य इत्युक्तेः विक्रयस्य स्वतन्त्र कर्मत्वात् तत्र क्रयर्क्षे निषेधाभावः एवं विक्रयर्क्षेष्वपि क्रयनिषेधाभावः तत्र निषेधे सत्यन्यनक्षत्राणां मध्यमत्वावगतेः कदाचित् क्रयनक्षत्राणां मध्यमत्वमङ्गीकृत्य विक्रयस्य विहितमुहूर्तोपलब्धौ तत्र मुहूर्तोमध्यमोऽपि-प्राप्तस्तदर्थमपि वाचनिकस्तन्निषेधः व्यतः। क्रयविक्रयनक्षत्रेभ्योभिन्ननक्षत्रेषु क्रयविक्रयौ मध्यमावित्यनुमिमः निषेधस्य वाचनिकत्वमुक्तं दीपिकायाम् "यमादृशकाटिच्छताशपूर्वानेष्टाः क्रये विक्रयणेऽतिशस्ताः। पौष्णाश्विचित्रान्वुवशातकर्णाः शस्ताः क्रये विक्रयणे निषिद्धाः" इति अथ क्रयमुहूर्त उच्यते। तत्र पौष्णं रेवती अम्बुपः शततारका अश्विनी वातः स्वाती श्रवणः चित्रा एतानि भानि क्रये शुभानि विक्रये निषिद्धानि च सम्मतिरत्नोक्तैव"।

क्रयण न० क्री-भावे ल्युट्। क्रये "वैश्यराजन्ययोः सोमे न्यग्रोधस्तिभीनुपनह्योच्छन् भक्षाय क्रयणप्रभृत्यनुसोमम्" कात्या०श्रौ०१०,९,३०, क्रयणप्रभृति (सोम) क्रयणादारभ्य" कर्कः। क्रयणस्येदम् अ। क्रयणीय क्रयणसम्बन्धिदिने। "अप्सूरूयभस्मापनं क्रयणीयादौ" कात्या० श्रौ० १३,६,२३, आदौ क्रयणीयस्याङ्गः" सं० व्या०।

क्रयनियम पु० क्रये नियमः। क्रेष्टविक्रेतोर्नियमभेदे। स च नियमः "भूयसा वस्त्रमचरत् कनीयोऽविक्रीतो अकानिषं पुनर्यन्। स भूयसा कनीयो नारिरेचीद्दीना दक्षा वि दुहन्ति प्रवाणम्" ऋ०४,२४,९, भाष्ये दर्शितो यथा— "यत्र ऋग्वेदे संप्रदायविद्भिः पूर्वाचार्यैः केचित् श्लोकाः पठ्यन्ते तएव लिख्यन्ते। "अल्पं यः प्रतिगृह्णाति मूल्यं पण्येन भूयसा। स क्रेतारं पुनर्गच्छन्नविक्रीतस्त्वयं मया। इति ब्रुवन् कामयते पुनर्मूल्यस्य पूरणम्। स विक्रेता पुनर्मूल्यं भूयसा न प्रपूरयेत्। हीनं न लभते वस्त्रं यदा विक्रीतवान् पुरा। यथासमयमेव स्यात्तयोर्न पुनरन्यथा। अयं विक्रय एवेति समयश्चेत् कृतोभवेत्। अथ मूल्यार्थमेतत् स्याद्विचार्यैव तु निर्णयः। इत्येवं समयोऽकारि तदा मूल्यं प्रपूर्यते। तस्मादादौ मया कार्यः समयोऽत्रेति चिन्तयत्। वासुदेवो यशोक्तच शक्रं स्तोत्रेण भूयसा। विक्रीणन् समयं चक्रेन्द्रं क इमममित्यृचा। अतथ ह्यृच एकार्थौ भूयसा वस्त्रमित्ययमिति"। अयमर्थः प्रतिपाद्यते कश्चित् भूयसा भूम्ना पण्येन द्रव्येण कनीयोऽल्पतरं वस्त्रं पशुं मूल्यं धनमचरत प्राप्नोति पुनर्यन् क्रेतारं पुनर्गच्छन् स विक्रेतायमर्थो मया न विक्रीत इति ब्रुवन् न कानिषं मूल्यपूर्तिं कामयते व्ययेनोत्तम पुरुषः। स विक्रेता भूयसा धनेन कनीयोऽल्पतरं मूल्यं नारिरेचीत् क्रेतुः सकाशान्न रिक्तीकरोति न लभत इत्यर्थः। दीना व्यसमर्था दक्षाः समर्थाश्च याणं वचनं विप्रदुहन्ति यथोक्तं क्रयकाले तथैव लभन्ते"

"कदमं दशभिर्ममेन्द्रं क्रीणाति धेनुभिः यदा दक्षाणि जंघनदथैनं मे पुनर्ददत्" ऋ० ४,२४,१०,

"मम मदीयमिदं स्वभूतमिन्द्रं धेनुभिः प्रीणयित्रीभिर्दशभिर्दशसंख्याकाभिः स्तुतिभिः कः क्रीणाति क्रयं करोति हे तदानीं क्रेतारो युष्माकं मध्य एवमपि समयः क्रियते यदाऽयमिन्द्रो दक्षाणि त्वदीयान् शत्रून् जंघनत् हन्यात् अथानन्तरमेवैनमिन्द्रं मे मह्यं पुनर्ददत् पुनर्दद्यात्" भा०।

"निश्चित्य वस्तु तन्मूल्यमुभयोः सम्मतौ शिवे!। परस्पराज्ञाकरणं क्रयसिद्धिस्ततो भवेदिति"। "क्रयसिद्धिरुत्तानां गुणश्रवणतो भवेत्। विपर्यये तद्गुणानानन्यथा भवति क्रयः" मह्ना० नि० त०

क्रयलेख्य न० ६त०। "गृहं क्षेत्रादिकं क्रीत्वा तुल्यमूल्याक्षरान्वितम्। पत्रं कारयते यत्तु क्रयलेख्यं तदुच्यते" ६९-स्मृत्युक्तलक्षणे क्रयसूचकपत्रे (कवाला)।

क्रयविक्रय पु०द्वि०व०। द्वन्द्वः १क्रये विक्रये च। "आगमं निर्गमस्थानं तथा वृद्धिक्षयावुभौ। विचार्य्य सर्वपण्यानां कारयेत् क्रयविक्रयौ। पञ्चरात्रे पञ्चरात्रे पक्षे पक्षेऽथवा गते। कुर्वीत चैषां प्रत्यक्षमर्घसंस्थापनं नृपः" मनुः। "आगमनियमोपयोगादेः पण्यानामनियतत्वात् अस्थिरार्घाणां पञ्चरात्रे पञ्चरात्रे गते, स्थिरतरार्घाणां पक्षे पक्षे गते वणिजामर्घविदां प्रत्यक्षं नृपतिराप्तपुरुषेण व्यवस्थां (मूल्यस्य) कुर्य्यात्" कुल्लू०। "क्रयविक्रयानुशयस्य विवादः स्वामिपालयोः" मनुः। क्रयसहितोविक्रयः शा० त०। २क्रयसहितविक्रये। "देवदानवगन्धर्वयक्षराक्षसपन्नगाः। नासन् कृतयुगे तात! तदा न क्रयविक्रयः" भा० व० १४९अ०। ३तद्युक्ते वाणिज्ये "क्रयदानं तथाऽऽदानं वस्तूनां क्रयविक्रयम्। न कुर्य्याद्गुरुणा सार्द्धं शिष्योभूत्वा कथञ्चन" तन्त्रसा०।

क्रयविक्रयानुशय पु० क्रये विक्रये चानुशयः पश्चात्तापः। मनूक्ते अष्टादशविवादान्तर्गते विवादभेदे। स च द्विविधः क्रीतानुशयो विक्रीतानुशयश्च। अनुशयशब्दे १८६पृष्ठे तद्विवृतिः दृश्या। अधिकं क्रीतानुशयशब्दे वक्ष्यते।